**UOT 94(479.24); UOT 94**

**ŞAHISMAYIL İSMAYILOV**
*Azərbaycan Dillər Universiteti, Slavyan Universiteti,*
*Azərbaycan Universiteti, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7441-3575
**ismayilovsahismayil@gmail.com**

# AZƏRBAYCAN VƏ TÜRKİYƏ SİYASİ ƏLAQƏLƏRİ

DOI: https://doi.org/10.36719/2708-065X/111/120-129

*Azərbaycan və Türkiyə arasındakı siyasi əlaqələr əsrlər boyu ortaq tarixi, mədəni və milli dəyərlər üzərində formalaşmışdır. Hər iki dövlətin tarixində baş verən mühüm hadisələr, bu əlaqələrin inkişafına və dərinləşməsinə mühüm təsir göstərmişdir. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə Osmanlı dövləti arasında qurulan diplomatik münasibətlər, müasir dövrün siyasi inteqrasiyasının təməlini qoymuşdur. 1991-ci ildə Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etməsi ilə Türkiyə bu hadisəni ilk tanıyan dövlət olaraq tarixi qardaşlığını siyasi səviyyədə təsdiqləmişdir.*

*Müstəqillik dövründən etibarən iki ölkə arasında imzalanan strateji sazişlər, iqtisadi və hərbi əməkdaşlıqlarla yanaşı, siyasi münasibətlərin yeni mərhələsini yaratmışdır. Bu prosesdə həm Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev, həm də Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan qarşılıqlı siyasi etimadın güclənməsinə və regional sabitliyin möhkəmlənməsinə xidmət edən mühüm addımlar atmışlar. 2021-ci ildə imzalanmış Şuşa Bəyannaməsi isə Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərini sadəcə müttəfiqlik səviyyəsinə deyil, eyni zamanda strateji və siyasi birliyə yüksəltmişdir. Bu sənəd iki qardaş dövlətin suverenlik, təhlükəsizlik və regional əməkdaşlıq sahələrində eyni istiqamətdə hərəkət etdiyini göstərir. Bəyannamə ilə formalaşan siyasi sinxronluq Cənubi Qafqazda yeni geosiyasi reallığın əsasını qoymuşdur.*

*Məqalədə Azərbaycan və Türkiyə siyasi əlaqələrinin tarixi kökləri, müasir mərhələdə dövlət başçılarının bu əlaqələrin inkişafındakı rolu, həmçinin Şuşa Bəyannaməsinin siyasi əhəmiyyəti geniş şəkildə təhlil olunur.*

*Açar sözlər:* Azərbaycan, Türkiyə, siyasi əlaqələr, Şuşa Bəyannaməsi, strateji tərəfdaşlıq, İlham Əliyev, Rəcəb Tayyib Ərdoğan, geosiyasi əməkdaşlıq.

***Giriş.*** Azərbaycan və Türkiyə arasındakı siyasi əlaqələr uzun əsrlərə söykənən qardaşlıq münasibətlərinə əsaslanır. Bu münasibətlərin kökündə təkcə coğrafi yaxınlıq deyil, eyni zamanda ortaq dil, din, tarix və mədəni dəyərlər dayanır. Hər iki xalq əsrlər boyu eyni sivilizasiya məkanında formalaşmış, ortaq ideoloji, mənəvi və siyasi dəyərlərin daşıyıcısına çevrilmişdir. Qədim türk etnoslarının, xüsusilə oğuz tayfalarının Qafqaz və Anadolu coğrafiyasında məskunlaşması nəticəsində yaranmış mədəni və etnik bir kök bu iki xalqın birliyini tarixən təmin etmişdir. Bu birliyin nəticəsində Azərbaycan və Türkiyə arasında əlaqələr təkcə etnik və mədəni deyil, həm də siyasi səviyyədə qarşılıqlı etimada söykənmişdir.

Tarixi qaynaqlarda Azərbaycan və Anadolu torpaqları arasında siyasi münasibətlərin formalaşması daha çox Səfəvilər dövrünə təsadüf edir. XVI əsrdə Şah İsmayıl Xətainin Osmanlı dövləti ilə münasibətləri, hər nə qədər dövrlükdə müharibələrlə müşahidə olunsa da, türk dünyasının siyasi xəritəsində ortaq maraqların və güc balansının formalaşmasına xidmət etmişdir. Həmin dövrdə baş verən hadisələr göstərir ki, hər iki dövlətin siyasi mərkəzləri bir-birinə təsir etmiş, dini və ideoloji baxımdan eyni mənəvi məkanın tərkib hissəsi kimi çıxış etmişdir. Bu baxımdan, Azərbaycan və Türkiyə münasibətlərinin kökləri dövlətlərarası rəqabətdən çox, ümumi türk kimliyinə əsaslanmış ideoloji bağlılıqla izah oluna bilər.

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəlləri isə Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinin yeni mərhələyə keçidi dövrü olmuşdur. Bu mərhələdə hər iki xalq azadlıq, milli dövlətçilik və müstəqillik ideyaları uğrunda mübarizəni eyni ruhda aparmışdır. Osmanlı dövlətinin zəiflədiyi, Qafqazda isə Rusiya imperiyasının genişləndiyi bir dövrdə, Azərbaycan ziyalıları Türkiyəyə, Türkiyə ziyalıları isə Azərbaycana

mənəvi dəstək göstərmişdir. Əhməd bəy Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, İsmayıl bəy Qaspıralı kimi fikir adamları bu iki xalq arasında milli oyanışın ideoloji körpülərini yaratmışlar. Onların fəaliyyəti nəticəsində "türkçülük", "islamçılıq" və "müasirləşmə" ideyaları ortaq düşüncə platformasına çevrilmişdir.

1918-ci il hadisələri Azərbaycan–Türkiyə siyasi əlaqələrinin zirvə nöqtələrindən biri kimi tarixə düşmüşdür. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elan olunduqdan sonra Osmanlı dövləti yeni qurulan respublikaya həm diplomatik, həm də hərbi dəstək göstərmişdir. Qafqaz İslam Ordusunun Bakını bolşevik və erməni silahlı qüvvələrindən azad etməsi təkcə hərbi yardım deyil, həm də qardaşlıq borcu kimi qiymətləndirilmişdir. Bu hadisə Azərbaycan xalqının yaddaşında Türkiyəyə qarşı əbədi minnətdarlıq hissi yaratmış, gələcək siyasi əlaqələrin mənəvi təməlini qoymuşdur. Qardaşlıq münasibətlərinin bu mərhələsi sonrakı nəsillər üçün həm tarixi örnək, həm də siyasi miras olmuşdur.

Sovet dövründə isə Azərbaycan–Türkiyə münasibətləri məhdudlaşdırılmış, iki xalq arasında birbaşa siyasi əlaqələr uzun müddət kəsilmişdir. SSRİ-nin sərt ideoloji siyasəti nəticəsində Türkiyə ilə diplomatik münasibətlər qadağan edilmiş, mədəni əlaqələr isə formal səviyyədə saxlanılmışdır. Lakin bütün bu məhdudiyyətlərə baxmayaraq, iki xalqın bir-birinə olan mənəvi bağlılığı heç vaxt sönməmişdir. Azərbaycan ədəbiyyatında, musiqisində, incəsənətində və ictimai düşüncəsində Türkiyəyə qarşı xüsusi rəğbət və sevgi hissi yaşamaqda davam etmişdir. Türkiyədə də Azərbaycan türkünün azadlıq mübarizəsi və mədəniyyəti ilə maraq heç vaxt azalmamışdır.

1991-ci ildə Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etməsi ilə Türkiyə Respublikası onu ilk tanıyan dövlət kimi tarixə düşdü. Bu hadisə, iki ölkə arasında diplomatik münasibətlərin yeni mərhələsinin başlanğıcı oldu. 1992-ci ildə Ankarada imzalanan "Azərbaycan–Türkiyə diplomatik münasibətlərinin qurulması haqqında Protokol" ilə siyasi əlaqələr rəsmi müstəviyə keçdi. O vaxtdan etibarən hər iki dövlət bir-birinə qarşılıqlı dəstək prinsipini əsas götürdü. Türkiyə Azərbaycanın beynəlxalq tanınması, iqtisadi islahatları və müdafiə sisteminin formalaşması prosesində mühüm rol oynadı. Azərbaycan isə Türkiyənin Qafqazda strateji tərəfdaşı kimi çıxış etməyə başladı.

2000-ci illərdən etibarən iki ölkə arasında münasibətlər strateji əməkdaşlıq səviyyəsinə yüksəldi. Bu mərhələdə qarşılıqlı səfərlər, sazişlər və birgə layihələr vasitəsilə siyasi əlaqələr möhkəmləndirildi. 2010-cu ildə "Strateji tərəfdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında müqavilə"nin imzalanması iki ölkə arasında müttəfiqlik münasibətlərinin hüquqi bazasını yaratdı. Hər iki dövlət beynəlxalq təşkilatlarda bir-birini dəstəkləyən siyasət yürütməyə başladı. Bu əməkdaşlıq təkcə diplomatik əlaqələrlə məhdudlaşmayıb, həm də regional təhlükəsizlik, enerji və nəqliyyat layihələrinə təsir göstərdi.

Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinin inkişafında Prezident İlham Əliyev və Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğanın şəxsi dostluq münasibətləri mühüm rol oynadı. Onların liderliyi altında həyata keçirilən ortaq layihələr - Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri, TANAP və TAP qaz layihələri, Zəngəzur dəhlizi ideyası və Qarabağ Zəfəri sonrasında imzalanan Şuşa Bəyannaməsi - siyasi əlaqələrin ən yüksək mərhələsini formalaşdırdı. Bu bəyannamə iki ölkənin birliyini yalnız siyasi deyil, həm də strateji və təhlükəsizlik sahələrində təsdiqlədi.

Müasir dövrdə Azərbaycan və Türkiyə regional və beynəlxalq səviyyədə bir-birini tamamlayan, eyni ideoloji dayaqlara söykənən iki müttəfiq dövlət kimi çıxış edir. Cənubi Qafqazda və Yaxın Şərqdə baş verən geosiyasi dəyişikliklər fonunda bu əməkdaşlıq həm regional sabitliyin təminatçısına, həm də türk dünyasının birliyinin əsas sütununa çevrilmişdir. İki dövlətin "bir millət, iki dövlət" konsepsiyası artıq sadəcə siyasi şüar deyil, beynəlxalq siyasətdə real güc mərkəzinə çevrilmiş modeldir.

Beləliklə, Azərbaycan-Türkiyə siyasi əlaqələrinin inkişafı uzun tarixi prosesin nəticəsi olaraq bu gün müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində nümunəvi model kimi qəbul olunur. Bu münasibətlər təkcə iki dövlətin milli maraqlarını təmin etmir, həm də regionda sabitlik, əməkdaşlıq və inkişaf üçün əsas təminat rolunu oynayır.

***Azərbaycan–Türkiyə siyasi əlaqələrinin tarixi kökləri.*** Azərbaycan və Türkiyə arasındakı siyasi əlaqələrin təməli minilliklərə dayanan ortaq etnik və mədəni köklər üzərində formalaşmışdır. Bu əlaqələr sadəcə diplomatik münasibətlərin deyil, ümumtürk kimliyinin təzahür formalarından biri kimi tarixə daxil olmuşdur. Qədim oğuz tayfalarının həm Qafqazda, həm də Anadolu coğrafiyasında məskunlaşması nəticəsində iki xalq arasında bir-birinə bənzər idarəetmə, dil, ənənə və dini dünyagörüş

formalaşmışdır. Bu baxımdan Azərbaycan və Türkiyə tarix boyunca bir-birinə yaxın ideoloji sistemlər qurmuş, eyni milli təfəkkür modelini paylaşmışdır.

Orta əsrlər dövründə Azərbaycan və Anadolu torpaqlarında hökm sürən dövlətlər - Səlcuqlular, Atabəylər, Qaraqoyunlular, Ağqoyunlular və Səfəvilər - türk siyasi mədəniyyətinin əsas daşıyıcıları olmuşdur. Həmin dövlətlərin idarəçilik sistemi, hərbi təşkilatlanması və diplomatik əlaqələri, müasir dövrdə Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinin ideoloji təməllərini müəyyənləşdirən amillərdən biri kimi qiymətləndirilir. Bu dövlətlər arasında mədəni və siyasi əlaqələr, türk dövlətçilik ənənələrinin vahid modelə əsaslandığını göstərir. Xüsusilə Səlcuqlular dövründə Qafqaz və Anadolunun eyni inzibati-siyasi sistem daxilində olması, iki xalq arasında təbii inteqrasiyanın başlanğıcı hesab edilir.

XVI əsrdə Səfəvi-Osmanlı münasibətləri bəzən münaqişə, bəzən əməkdaşlıq şəklində təzahür etsə də, ümumi türk dünyasının siyasi xəritəsini formalaşdırmaqda mühüm rol oynamışdır. Şah İsmayıl Xətai və Sultan Səlim Yavuz arasındakı münasibətlər bir tərəfdən dini ziddiyyətlərin, digər tərəfdən isə ortaq etnik mənsubiyyətin yaratdığı paradoksu əks etdirirdi. Bu dövrdə hər iki dövlətin siyasi mərkəzləri bir-birinin fəaliyyətini diqqətlə izləyir, iqtisadi və mədəni əlaqələr isə müharibələrə baxmayaraq davam edirdi. Bu, sübut edir ki, Azərbaycan və Türkiyə arasında əlaqələr hərbi-siyasi rəqabətlə məhdudlaşmır, daha dərindən – ortaq kimlik və mədəniyyət dəyərlərinə əsaslanırdı.

XVIII əsrin sonlarında və XIX əsrin əvvəllərində Osmanlı imperiyasının zəifləməsi və Rusiya imperiyasının Qafqazda genişlənməsi, Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinə yeni geosiyasi məzmun gətirdi. Azərbaycan xanlıqları bu dövrdə Osmanlı dövləti ilə əlaqə saxlamağa, Rusiyanın ekspansiyasına qarşı ortaq mövqe formalaşdırmağa çalışırdı. Məsələn, Gəncə və Qarabağ xanları bir neçə dəfə Osmanlıya müraciət etmiş, hərbi və siyasi dəstək istəmişlər. Bu müraciətlər iki tərəfin dini və mədəni yaxınlığının siyasi reallığa çevrilmək istəyi kimi dəyərləndirilə bilər.

XIX əsrin ortalarında Rusiya imperiyasının Qafqazdakı hökmranlığı gücləndikcə, Osmanlı dövləti regiondakı təsir imkanlarını itirsə də, Azərbaycan xalqı ilə mənəvi bağlarını qoruyub saxlamışdır. Həmin dövrdə Qafqaz müsəlmanları arasında Türkiyəyə yönəlik rəğbət güclənmiş, Osmanlı mədəniyyəti və dili nüfuzlu nümunəyə çevrilmişdir. Bu dövrdə İsmayıl bəy Qaspıralı, Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağaoğlu kimi ziyalıların fəaliyyəti Azərbaycan və Türkiyə arasında milli-mənəvi bağların yenidən dirçəlməsində əsas rol oynamışdır. Onların irəli sürdüyü "Dildə, fikirdə, işdə birlik" ideyası sonradan iki ölkənin siyasi münasibətlərinin ideoloji bünövrəsinə çevrilmişdir.

XX əsrin əvvəllərində Osmanlı dövlətinin son dövrləri və Qafqazda milli hərəkatların yüksəlişi Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinə yeni istiqamət qazandırdı. 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması ilə bu əlaqələr dövlətlərarası səviyyəyə yüksəldi. Osmanlı dövləti yeni qurulan respublikaya diplomatik və hərbi dəstək göstərərək, Qafqaz İslam Ordusunu Azərbaycana göndərdi. Nuru Paşanın rəhbərliyi ilə Bakı azad olundu və bu hadisə iki xalq arasında qardaşlığın ən parlaq nümunəsinə çevrildi. Qafqaz İslam Ordusunun fəaliyyəti təkcə hərbi missiya deyil, həm də mənəvi və siyasi həmrəyliyin təzahürü idi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə Türkiyə ilə diplomatik münasibətlər formal şəkildə qurulmuş, İstanbulda Azərbaycanın nümayəndəliyi fəaliyyətə başlamışdı. 1919-cu ildə Azərbaycan nümayəndə heyətinin Paris sülh konfransında Osmanlı diplomatları ilə birgə çıxış etməsi, iki dövlətin beynəlxalq səviyyədə bir-birini dəstəklədiyini sübut edir. Lakin 1920-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu və Sovet Rusiyasının işğalı bu əlaqələrin müvəqqəti olaraq dayanmasına səbəb olmuşdur.

Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycan və Türkiyə arasında diplomatik münasibətlər tamamilə kəsildi. SSRİ dövründə Türkiyə "kapitalist düşərgəsi" ölkəsi kimi qiymətləndirilir, Türkiyə ilə hər hansı bir əlaqə "anti-sovet təbliğat" kimi qadağan edilirdi. Buna baxmayaraq, Azərbaycan xalqının Türkiyəyə qarşı mənəvi bağlılığı qırılmadı. Ədəbiyyatda, musiqidə və xalq şüurunda Türkiyə "qardaş ölkə" kimi yaddaşda yaşadı. Xüsusilə Azərbaycan yazıçıları və ziyalıları əsərlərində türk dünyasının birliyindən, milli azadlıq ideyalarından bəhs edirdilər. Bu dövrdə Türkiyə radiosunun verilişləri, gizli yollarla oxunan türk qəzetləri və kitabları xalq arasında böyük maraq doğururdu.

XX əsrin ikinci yarısında beynəlxalq münasibətlər sistemində baş verən dəyişikliklər Azərbaycan-Türkiyə əlaqələrinin gələcək inkişafı üçün zəmin yaratdı. 1980-ci illərdə SSRİ-də başlayan "yenidənqurma" siyasəti, milli özünüdərkin artmasına və türk dünyasında birləşmə ideyalarının güclənmə-

sinə səbəb oldu. 1990-cı ilin 20 Yanvar hadisələrindən sonra Türkiyədə Azərbaycana dəstək məqsədilə kütləvi mitinqlər keçirildi. Bu, iki xalq arasında tarixi həmrəyliyin hələ də canlı olduğunu göstərdi.

Nəhayət, 1991-ci ildə Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etməsi ilə Türkiyə onu ilk tanıyan dövlət oldu. Bu, sadəcə diplomatik akt deyil, əsrlərlə davam edən tarixi qardaşlığın siyasi təsdiqi idi. Türkiyə Azərbaycanın dövlət quruculuğu prosesində ilk dəstəkçi ölkə kimi çıxış etdi. 1992-ci ildə diplomatik münasibətlər quruldu və bununla da iki ölkə arasındakı əlaqələr yeni dövrə qədəm qoydu. Qısa müddət ərzində bir çox sahədə müqavilələr imzalandı, səfirliklər açıldı, yüksək səviyyəli səfərlər həyata keçirildi.

Beləliklə, Azərbaycan-Türkiyə siyasi əlaqələrinin tarixi inkişafı göstərir ki, bu münasibətlər müvəqqəti maraqların deyil, dərin mənəvi və ideoloji köklərin məhsuludur. Orta əsrlərdən başlayan bu proses XX əsrdə yeni müstəvilərə keçərək müasir dövrdə strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə yüksəlmişdir. Tarixi təcrübə sübut edir ki, hər iki xalq üçün birliyin qorunması təkcə siyasi zərurət deyil, həm də milli varlığın təməl prinsipidir [2, 42-47].

***Müstəqillik dövründə Azərbaycan-Türkiyə siyasi münasibətləri***. Azərbaycanın 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi ilə Türkiyə Respublikası onu ilk tanıyan ölkə oldu. Bu addım təkcə diplomatik jest deyil, həm də əsrlər boyu davam edən tarixi və mənəvi qardaşlığın rəsmi təsdiqi idi. Məhz bu hadisə iki ölkə arasında siyasi əlaqələrin müasir mərhələsinin başlanğıc nöqtəsini təşkil etdi. Türkiyə hökuməti Azərbaycanın yeni dövlət strukturlarının formalaşması, beynəlxalq təşkilatlarda təmsil olunması və iqtisadi dirçəlişi üçün ilk gündən dəstəyini göstərdi. 1992-ci ilin yanvarında imzalanan "Azərbaycan-Türkiyə diplomatik münasibətlərinin qurulması haqqında Protokol" iki ölkə arasında rəsmi diplomatik əlaqələrin başlanmasını təmin etdi.

1990-cı illərin əvvəlləri həm Azərbaycan, həm də Türkiyə üçün yeni geosiyasi çağırışların dövrü idi. SSRİ-nin dağılmasından sonra Qafqaz regionunda siyasi boşluq yaranmışdı və bu boşluğun doldurulması istiqamətində müxtəlif dövlətlər, o cümlədən Rusiya və Qərb ölkələri aktiv fəaliyyətə başlamışdılar. Türkiyə bu şəraitdə Azərbaycan üçün ən yaxın və etibarlı tərəfdaş rolunu oynadı. Ankara hökuməti Azərbaycanın müstəqilliyini qorumaq, iqtisadi və təhlükəsizlik sahəsində sabitlik yaratmaq üçün ardıcıl diplomatik və texniki yardım göstərdi.

Türkiyə, Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınması istiqamətində aparılan diplomatik kampaniyalarda mühüm rol oynadı. 1992-ci ildə Azərbaycan BMT-yə qəbul olunduqda, Türkiyə bu prosesi fəal şəkildə dəstəkləmiş, Avropa Şurası və İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı kimi qurumlarda Azərbaycanın üzvlüyü üçün diplomatik fəaliyyət göstərmişdir. Həmçinin Türkiyə, Ermənistanın təcavüzkar siyasətinə qarşı Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü açıq şəkildə müdafiə edən ilk dövlətdir. 1993-cü ildə Ermənistanın Kəlbəcəri işğal etməsindən sonra Türkiyə Ermənistanla sərhədlərini bağladı və bu qərar bu günə qədər qüvvədədir.

Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk illərində qarşılaşdığı çətinliklər - iqtisadi böhran, siyasi sabitliyin olmaması və Qarabağ müharibəsi şəraitində Türkiyə ilə əlaqələr həm mənəvi, həm də siyasi dəstək mənbəyinə çevrildi. Türkiyədən Azərbaycana humanitar yardımlar göndərildi, çoxsaylı təhsil və iqtisadi layihələr başlandı. Həmin illərdə Bakıda türk məktəbləri və universitetləri fəaliyyətə başladı, minlərlə azərbaycanlı tələbə Türkiyədə təhsil almağa göndərildi. Bu, gələcək nəsil siyasətçilər və diplomatlar üçün mühüm təcrübə məktəbi rolunu oynadı.

1993-cü ildə Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinə yeni nəfəs gətirdi. Heydər Əliyev "Türkiyə ilə əlaqələr bizim dövlət siyasətimizin əsas istiqamətidir" deyərək bu münasibətləri strateji səviyyəyə yüksəltdi. Onun dövründə iki ölkə arasında onlarla müqavilə və əməkdaşlıq sazişi imzalandı. 1994-cü ildə Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri layihəsinin təməli qoyuldu. Bu layihə təkcə iqtisadi deyil, həm də siyasi baxımdan iki ölkəni birləşdirən mühüm strateji layihə idi. 1997-ci ildə Azərbaycan və Türkiyə arasında "Dostluq və Əməkdaşlıq haqqında Bəyannamə" imzalanaraq, münasibətlərin uzunmüddətli inkişafı üçün hüquqi baza yaradıldı.

XXI əsrin əvvəllərindən etibarən iki ölkə arasında münasibətlər daha da möhkəmləndi. 2001-ci ildə imzalanan "Azərbaycan–Türkiyə Strateji Tərəfdaşlıq haqqında Bəyannamə" və 2010-cu ildə qəbul edilən "Strateji tərəfdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında müqavilə" bu əlaqələrin mahiyyətini tam şəkildə müəyyənləşdirdi. 2010-cu il müqaviləsinin 2-ci maddəsinə əsasən, tərəflərdən birinə qarşı hərbi

təcavüz olarsa, digər tərəf bütün imkanları ilə ona yardım göstərəcəkdir. Bu, faktiki olaraq Azərbaycan və Türkiyə arasında hərbi-siyasi ittifaqın formalaşması demək idi.

2000-2010-cu illər arasında Azərbaycan və Türkiyə liderləri arasında çoxsaylı yüksək səviyyəli görüşlər keçirilmişdir. İlham Əliyev və Rəcəb Tayyib Ərdoğanın şəxsi dostluq münasibətləri dövlətlərarası əlaqələrin strateji səviyyədə möhkəmlənməsinə mühüm təsir göstərmişdir. Bu dövrdə Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri, TANAP və TAP layihələri kimi nəhəng enerji layihələri reallaşdı. Bu layihələr regionda enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasına və Azərbaycan-Türkiyə siyasi əlaqələrinin iqtisadi əsaslarla daha da möhkəmlənməsinə səbəb oldu.

Türkiyə həmçinin, Azərbaycanın Avropa və beynəlxalq təşkilatlarla münasibətlərində də mühüm rol oynamışdır. Ankara Azərbaycanın NATO ilə əməkdaşlıq proqramlarında iştirakını dəstəkləmiş, Türkiyənin hərbi təlim və təcrübə imkanlarından istifadə edilməsinə şərait yaratmışdır. Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin modernləşməsində Türkiyə hərbi mütəxəssislərinin iştirakı bu əməkdaşlığın konkret nəticələrindən biridir. 2010-cu illərin ortalarından etibarən isə iki ölkə arasında müntəzəm olaraq ortaq hərbi təlimlər və müdafiə sənayesi layihələri həyata keçirilməyə başladı.

Azərbaycan və Türkiyə arasında müstəqillik dövründə formalaşan siyasi münasibətlərin digər mühüm istiqaməti beynəlxalq arenada qarşılıqlı dəstək prinsipidir. Türkiyə, Ermənistan və Fransa kimi ölkələrin Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı birtərəfli mövqelərinə qarşı Azərbaycanın yanında dayanmış, BMT və ATƏT platformalarında onun maraqlarını müdafiə etmişdir. Azərbaycan isə əvəzində Türkiyənin Kipr məsələsində və regional təhlükəsizlik siyasətində haqlı mövqeyini dəstəkləmişdir. Bu qarşılıqlı siyasi həmrəylik iki ölkəni bir-birinin beynəlxalq müttəfiqinə çevirmişdir.

2016-cı ildə Türkiyədə baş verən çevriliş cəhdindən sonra Azərbaycan dövləti ilk reaksiya verən və Türkiyəyə açıq dəstək bəyan edən ölkə oldu. Prezident İlham Əliyevin "Türkiyə xalqı və onun rəhbərliyi sarsılmaz iradə nümayiş etdirdi" fikri iki dövlət arasında siyasi etimadın dərinliyini göstərdi. Bu hadisə iki ölkə arasında etimad və qardaşlıq münasibətlərinin sadəcə diplomatik deyil, həm də emosional səviyyədə formalaşdığını sübut etdi.

Azərbaycanın 2020-ci il Vətən müharibəsində qazandığı Zəfər bu siyasi münasibətlərin ən real nəticələrindən biri oldu. Müharibə dövründə Türkiyə Azərbaycanın yanında dayanaraq siyasi, diplomatik və mənəvi dəstəyini göstərdi. Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın "Azərbaycan tək deyil" bəyanatı qardaşlıq münasibətlərinin ən güclü ifadəsi kimi tarixə düşdü. Müharibədən sonra imzalanan Şuşa Bəyannaməsi isə iki ölkə arasında əlaqələrin yeni mərhələsini açdı.

Beləliklə, müstəqillik dövründə Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri tarixi köklər üzərində formalaşan qardaşlıq və strateji tərəfdaşlıq prinsiplərinə əsaslanaraq, XXI əsrdə beynəlxalq münasibətlərdə nümunəvi əməkdaşlıq modeli yaratdı. Bu münasibətlərin əsasında qarşılıqlı etimad, bərabərlik və ortaq milli maraqlar dayanır. Tarixi təcrübə göstərir ki, Azərbaycan və Türkiyə bir-birinə dəstək verməklə təkcə öz təhlükəsizliyini deyil, regionun siyasi sabitliyini də təmin etmişdir [3, 65-76].

***İlham Əliyevin dövründə Azərbaycan-Türkiyə strateji tərəfdaşlığı***. Azərbaycan və Türkiyə arasında münasibətlər İlham Əliyevin prezidentliyi dövründə keyfiyyətcə yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Onun rəhbərliyi altında iki ölkə arasında siyasi, iqtisadi, hərbi və mədəni əlaqələr sistemli şəkildə inkişaf etdirilmiş və strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə yüksəlmişdir. İlham Əliyevin xarici siyasətində Türkiyə ilə münasibətlər prioritet istiqamət kimi müəyyən olunmuş, "bir millət, iki dövlət" prinsipi dövlət siyasətinin ideoloji əsasına çevrilmişdir. O, bu prinsipi sadəcə siyasi şüar kimi deyil, real diplomatik xətt kimi həyata keçirmişdir.

Prezident İlham Əliyev 2003-cü ildə hakimiyyətə gəldikdən sonra Türkiyə ilə münasibətlərin dərinləşdirilməsini Azərbaycan diplomatiyasının əsas prioritetlərindən biri kimi müəyyən etmişdir. Onun 2004-cü ildə Türkiyəyə ilk rəsmi səfəri iki ölkə arasında strateji əlaqələrin inkişafı baxımından dönüş nöqtəsi hesab olunur. Bu səfər zamanı imzalanan sənədlər, xüsusilə "Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinin gələcək inkişafı haqqında Bəyannamə", tərəflərin həm regional, həm də beynəlxalq məsələlərdə ortaq mövqedə olduqlarını təsdiqləmişdir.

İlham Əliyev dövründə Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinin əsas xüsusiyyəti qarşılıqlı siyasi etimadın yüksək səviyyəyə çatması idi. Hər iki dövlətin rəhbərləri bir-birinə etibarlı müttəfiq kimi yanaşmış və bu etimad sonrakı illərdə bütün sahələrə sirayət etmişdir. Türkiyə Azərbaycanı beynəlxalq təşkilatlarda daimi dəstəkləmiş, Azərbaycanın da Türkiyəyə qarşı eyni münasibəti göstərməsi nəticə-

sində münasibətlər qarşılıqlı etimad modelinə çevrilmişdir. Bu etimad regional sabitliyin və təhlükəsizliyin əsas dayaqlarından biri kimi qəbul olunur.

İlham Əliyevin rəhbərliyi dövründə həyata keçirilən enerji və nəqliyyat layihələri Azərbaycan-Türkiyə tərəfdaşlığını qlobal səviyyəyə çıxarmışdır. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri, TANAP və TAP layihələri regionun enerji xəritəsini dəyişdirərək, hər iki dövləti Avrasiyanın enerji mərkəzinə çevirmişdir. Bu layihələr yalnız iqtisadi deyil, həm də siyasi əhəmiyyət daşıyırdı; çünki onlar Azərbaycan və Türkiyəni Avropa enerji təhlükəsizliyinin ayrılmaz hissəsinə çevirmişdir. İlham Əliyevin siyasi uzaqgörənliyi bu layihələr vasitəsilə Azərbaycanı regionda enerji təminatçısı, Türkiyəni isə enerji tranzit ölkəsi kimi beynəlxalq arenada strateji oyunçuya çevirmişdir.

2008-ci ildən sonra iki ölkə arasında hərbi əməkdaşlıq da yeni səviyyəyə qalxmışdır. Türkiyə, Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin modernləşməsində mühüm rol oynamış, yüzlərlə azərbaycanlı zabit Türkiyədə təlim keçmişdir. İki ölkə arasında hər il birgə hərbi təlimlər keçirilir, müdafiə sənayesi sahəsində əməkdaşlıq güclənir. İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan Ordusu Türkiyə təcrübəsindən və texnologiyasından istifadə edərək regionun ən güclü ordularından birinə çevrilmişdir.

İlham Əliyevin xarici siyasətində Türkiyə ilə münasibətlər "strateji müttəfiqlik" konsepsiyasına əsaslanır. 2010-cu ildə imzalanan "Strateji tərəfdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında müqavilə" bu konsepsiyanın hüquqi əsasını yaratmışdır. Sənədin 2-ci maddəsində qeyd olunur ki, tərəflərdən birinə qarşı təcavüz olarsa, digər tərəf bütün imkanları ilə onu müdafiə edəcəkdir. Bu müddəa faktiki olaraq Azərbaycan və Türkiyə arasında hərbi-siyasi ittifaqın rəsmiləşməsi deməkdir. İlham Əliyev bu müqaviləni "Azərbaycan–Türkiyə birliyinin sarsılmaz təminatı" adlandırmışdır.

Prezident İlham Əliyev Türkiyə ilə əlaqələri yalnız diplomatik və iqtisadi səviyyədə deyil, həm də mənəvi və ideoloji aspektdə gücləndirmişdir. O, çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır ki, "Azərbaycan və Türkiyə xalqları eyni dəyərlərin daşıyıcısıdır və gələcək nəsillər bu birliyi qorumağa borcludur". Bu fikirlər, iki ölkə arasında münasibətlərin sadəcə maraq və zərurətdən deyil, həm də dərin mənəvi bağlılıqdan qaynaqlandığını göstərir. İlham Əliyev siyasi fəaliyyətində bu mənəvi bağlılığı praktiki siyasətə çevirmişdir.

İlham Əliyevin Türkiyə ilə əməkdaşlıq siyasəti təkcə ikitərəfli münasibətlərlə məhdudlaşmır, həm də türk dünyasının inteqrasiyasına xidmət edir. Onun təşəbbüsü ilə Türk Dövlətləri Təşkilatının fəaliyyəti gücləndirilmiş, TÜRKSOY, Türk Akademiyası kimi qurumlarla əlaqələr genişlənmişdir. Bu təşkilatların məqsədi təkcə mədəni və elmi əlaqələri deyil, həm də ortaq siyasi platformanı inkişaf etdirməkdir. İlham Əliyev çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır ki, "Türk dünyasının birliyi gələcəyin əsas təminatıdır" və Azərbaycan bu birliyin fəal iştirakçısı olmalıdır.

Azərbaycan və Türkiyə arasında mədəni diplomatiya da İlham Əliyev dövründə intensiv inkişaf etmişdir. Mədəniyyət günləri, birgə teatr və musiqi layihələri, ortaq televiziya proqramları iki dövlətin cəmiyyətlərini daha da yaxınlaşdırmışdır. "Xarıbülbül" və "Türk Dünyası Mədəniyyət Paytaxtı – Şuşa" kimi layihələr bu əməkdaşlığın nümunələrindəndir. İlham Əliyev mədəni diplomatiyanı siyasi münasibətlərin davamı kimi görür və onu "xalq diplomatiyasının" ən təsirli forması adlandırır.

İlham Əliyevin dövründə iki ölkə arasında qarşılıqlı səfərlər intensivləşmişdir. Azərbaycan və Türkiyə prezidentlərinin, baş nazirlərinin və parlament nümayəndələrinin mütəmadi görüşləri, həm siyasi, həm də iqtisadi qərarların operativ qəbul edilməsinə imkan yaratmışdır. Xüsusilə İlham Əliyev və Rəcəb Tayyib Ərdoğanın şəxsi dostluğu dövlətlərarası münasibətlərin sabit və etibarlı xarakter almasına səbəb olmuşdur. Bu münasibət beynəlxalq səviyyədə də yüksək qiymətləndirilir və "regional inteqrasiyanın nümunəsi" kimi göstərilir.

2020-ci ildə baş verən 44 günlük Vətən müharibəsi Azərbaycan-Türkiyə strateji birliyinin ən aydın təzahürü oldu. Müharibə dövründə Türkiyə Azərbaycanın siyasi və mənəvi dəstəkçisi kimi çıxış etdi. İlham Əliyev dəfələrlə qeyd etmişdir ki, "Türkiyə kimi qardaş bir dövlətin yanımızda olması xalqımıza güc verdi". Bu dövrdə iki ölkənin birliyi yalnız diplomatik səviyyədə deyil, həm də hərbi və emosional səviyyədə nümayiş olundu. Qarabağ Zəfəri sonrası imzalanan Şuşa Bəyannaməsi bu strateji tərəfdaşlığın zirvəsi kimi tarixə düşdü.

İlham Əliyev dövründə Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri artıq sadəcə regional əməkdaşlıq çərçivəsini aşaraq beynəlxalq səviyyədə nüfuz qazanmış bir modelə çevrilmişdir. Hər iki dövlətin koordinasiyalı siyasəti nəticəsində Cənubi Qafqazda yeni geosiyasi reallıq yaranmışdır. Bu reallıqda

Azərbaycan və Türkiyə sülhün, təhlükəsizliyin və inkişafın əsas təminatçıları kimi çıxış edirlər. İlham Əliyevin siyasi uzaqgörənliyi və prinsipial mövqeyi sayəsində iki ölkə arasında əlaqələr zamanın sınağından keçən qardaşlıq münasibətinə əsaslanan strateji ittifaq səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Beləliklə, İlham Əliyev dövründə formalaşan Azərbaycan–Türkiyə strateji tərəfdaşlığı regionda yeni geosiyasi tarazlığın yaranmasına səbəb olmuş, türk dünyasının inteqrasiyası prosesinə real məzmun qazandırmışdır. Bu tərəfdaşlıq təkcə iki xalqın tarixi və mədəni birliyinin deyil, həm də onların siyasi iradəsinin, müstəqillik və təhlükəsizlik amallarının ortaq ifadəsidir [3, 78-85].

***Rəcəb Tayyib Ərdoğanın dövründə Türkiyə-Azərbaycan siyasi münasibətlərinin inkişafı.*** Rəcəb Tayyib Ərdoğan Türkiyə Respublikasının siyasi həyatında mühüm dönüş yaradan lider kimi, Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin yeni mərhələyə yüksəlməsində əsas fiqurlardan biri olmuşdur. Onun rəhbərliyi dövründə iki qardaş dövlət arasındakı əlaqələr sadəcə diplomatik müstəviyə deyil, strateji və ideoloji səviyyəyə qədər genişlənmişdir. Ərdoğanın siyasətində Azərbaycanla münasibətlər milli kimliyin, tarixi qardaşlığın və ortaq türk dəyərlərinin təcəssümü kimi qəbul olunur. O, "bir millət, iki dövlət" prinsipini Türkiyə xarici siyasətinin prioritet xəttinə çevirərək, bu anlayışa real siyasi məzmun qazandırmışdır.

Rəcəb Tayyib Ərdoğanın siyasi fəlsəfəsi "dəyərlərə əsaslanan diplomatiya" konsepsiyası ilə xarakterizə olunur. Bu konsepsiyaya görə, xarici siyasət təkcə milli maraqlarla deyil, həm də tarixi və mədəni məsuliyyətlərlə formalaşmalıdır. Bu yanaşma çərçivəsində Ərdoğan, Azərbaycanla münasibətləri "dini və etnik yaxınlığa əsaslanan strateji həmrəylik modeli" kimi təqdim etmişdir. Onun rəhbərliyi altında Türkiyə, Azərbaycanı yalnız dost dövlət kimi deyil, türk dünyasının aparıcı gücü və regionda etibarlı müttəfiq kimi qəbul etmişdir.

Ərdoğanın hakimiyyəti dövründə Türkiyə ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin sistemli şəkildə inkişafı üçün güclü institusional baza yaradılmışdır. Hər iki ölkə arasında yüksək səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şuraları, birgə nazirlər kabineti toplantıları və regional iqtisadi forumlar təşkil olunmuşdur. Bu mexanizmlər iki ölkə arasında koordinasiyalı siyasətin həyata keçirilməsinə və qərarların operativ şəkildə qəbul edilməsinə imkan vermişdir. Ərdoğan dövründə qarşılıqlı səfərlərin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artmış, Türkiyə və Azərbaycan liderləri arasında şəxsi etimad və səmimiyyət dövlətlərarası münasibətlərin əsas dayaq nöqtəsinə çevrilmişdir.

Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərinin Ərdoğan dövründəki mühüm xüsusiyyətlərindən biri, onların geosiyasi strategiya səviyyəsinə yüksəlməsi olmuşdur. Ərdoğan beynəlxalq arenada Azərbaycanın maraqlarını daim müdafiə etmiş, xüsusilə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi məsələsində prinsipial və ardıcıl mövqe nümayiş etdirmişdir. Onun "Azərbaycanın yanındayıq" bəyanatı təkcə siyasi dəstək deyil, həm də regional güc balansına təsir edən bir diplomatik mesaj idi. Ərdoğan, beynəlxalq konfranslarda və BMT Baş Assambleyasında çıxış edərək, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsinin regionda sülhün əsas şərti olduğunu vurğulamışdır.

Ərdoğan dövründə Türkiyənin Azərbaycan siyasəti həm siyasi, həm də iqtisadi istiqamətdə genişlənmişdir. Enerji və nəqliyyat layihələri bu münasibətlərin təməl sütunlarından birinə çevrilmişdir. "Bakı-Tbilisi-Ceyhan" neft kəməri və "TANAP" layihəsi Türkiyənin enerji tranzit ölkəsi kimi rolunu möhkəmləndirmiş, Azərbaycan isə enerji ixracatçısı kimi Avropa bazarına çıxışını təmin etmişdir. Ərdoğanın siyasi iradəsi bu layihələrin uğurla həyata keçirilməsində həlledici amil olmuşdur. O, bu layihələri "birliyin, iqtisadi müstəqilliyin və qardaşlığın rəmzi" adlandırmışdır.

Ərdoğanın rəhbərliyi dövründə Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri yalnız dövlət səviyyəsində deyil, cəmiyyətlərarası əməkdaşlıq müstəvisində də genişlənmişdir. TİKA, Yunus Əmrə İnstitutu, Maarif Vəqfi və digər qurumlar Azərbaycanda müxtəlif mədəni, təhsil və sosial layihələr həyata keçirmişdir. Bu layihələr iki xalq arasında qarşılıqlı anlaşmanı və mənəvi yaxınlığı daha da gücləndirmişdir. Eyni zamanda Türkiyədə fəaliyyət göstərən Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzləri və təhsil proqramları cəmiyyətlərarası inteqrasiyanın dərinləşməsinə xidmət etmişdir.

Rəcəb Tayyib Ərdoğanın siyasətində "yumşaq güc" (soft power) alətləri mühüm yer tutur. O, mədəni diplomatiyanı dövlətlərarası münasibətlərin möhkəmləndirilməsi üçün əsas vasitə hesab etmişdir. Azərbaycanla ortaq kino, musiqi və ədəbiyyat layihələri bu siyasətin tərkib hissəsi olmuşdur. Ərdoğan çıxışlarında dəfələrlə qeyd etmişdir ki, "Türk dünyasının birliyi yalnız siyasi yox, həm də mədəni sahədə təcəssüm etməlidir". Bu fikir onun mədəni diplomatiyaya verdiyi strateji əhəmiyyəti əks etdirir.

Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərinin Ərdoğan dövründəki ən mühüm mərhələsi 2020-ci il Vətən müharibəsi dövründə özünü göstərmişdir. Həmin dövrdə Türkiyə, Azərbaycanın haqlı mübarizəsini bütün beynəlxalq tribunalarda müdafiə etmiş, siyasi və mənəvi dəstək vermişdir. Ərdoğanın "Azərbaycanın sevinci sevincimiz, kədəri kədərimizdir" bəyanatı bu münasibətlərin emosional dərinliyini nümayiş etdirmişdir. Müharibə dövründə Türkiyə mediası və ictimaiyyəti də Azərbaycana dəstək kampaniyaları təşkil etmişdir. Bu hadisə iki ölkə arasında münasibətlərin yalnız diplomatik deyil, xalq səviyyəsində də sarsılmaz olduğunu sübut etmişdir.

Müharibədən sonra, 2021-ci ildə Şuşada imzalanan Şuşa Bəyannaməsi Ərdoğanın rəhbərliyi ilə Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrinin ən yüksək mərhələsini təmsil etdi. Bəyannamə iki ölkə arasında hərbi, siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələrin vahid strateji müttəfiqlik çərçivəsində inkişafını təmin etdi. Ərdoğan bu sənədi "Türk dünyasının birliyinin rəsmi bəyanatı" adlandırdı. Onun Şuşada oxuduğu "Xarıbülbül" şeiri və çıxışı simvolik məna daşıyırdı - bu, həm qələbənin, həm də qardaşlığın poetik ifadəsi idi.

Ərdoğan dövründə Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı münasibətlər regional və qlobal siyasətdə mühüm nümunə kimi təqdim olunur. Bu münasibətlər yalnız iqtisadi və hərbi gücə deyil, həm də mənəvi və ideoloji təməllərə söykənir. Ərdoğanın liderliyi altında Türkiyə və Azərbaycan türk dünyasında birliyin mərkəzinə çevrilmiş, Türk Dövlətləri Təşkilatı kimi platformalarda ortaq siyasi vizyon formalaşdırılmışdır. Ərdoğan bu siyasəti "Türk əsrinin başlanğıcı" kimi səciyyələndirmişdir.

Bütün bunlar göstərir ki, Rəcəb Tayyib Ərdoğanın rəhbərliyi altında Türkiyə–Azərbaycan münasibətləri sadəcə strateji tərəfdaşlıq deyil, həm də ortaq taleyin və milli hədəflərin ifadəsinə çevrilmişdir. Bu münasibətlərin əsasını qarşılıqlı etimad, tarixi dəyərlərə sadiqlik və siyasi iradə təşkil edir. Ərdoğanın liderliyi iki dövlət arasında əlaqələrin təkcə bu gününü deyil, gələcək perspektivlərini də müəyyən edən əsas amil olmuşdur.

Beləliklə, Rəcəb Tayyib Ərdoğanın dövründə Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri tarixdə misli görünməmiş səviyyəyə çatmış, hər iki dövlətin siyasi, iqtisadi və mənəvi birliyi dünya miqyasında nümunəyə çevrilmişdir. Onun siyasi fəlsəfəsi sübut etdi ki, qardaşlıq və birliyə əsaslanan diplomatiya ən güclü geosiyasi alətdir [4, 54-58].

***Nəticə***. Azərbaycan və Türkiyə arasındakı siyasi əlaqələr tarixi, mədəni və ideoloji köklərə əsaslanan, zamanın sınağından keçmiş qardaşlıq münasibətləridir. Əsrlər boyu eyni mənəvi dəyərləri paylaşan iki xalq, müasir dövrdə bu dəyərləri dövlət səviyyəsində strateji əməkdaşlığa çevirməyi bacarmışdır. Tarixi proseslər sübut edir ki, Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri yalnız diplomatik əlaqələrdən ibarət deyil, həm də milli kimlik və ortaq taleyin siyasi ifadəsidir.

Müstəqillik dövründə bu əlaqələr daha sistemli və məqsədyönlü istiqamətdə inkişaf etmişdir. Türkiyə Azərbaycanın müstəqilliyini ilk tanıyan dövlət kimi onun beynəlxalq tanınması, təhlükəsizliyi və iqtisadi inkişafı üçün ardıcıl dəstək göstərmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycan da Türkiyənin regiondakı mövqelərinin güclənməsi üçün daim dost və müttəfiq mövqe sərgiləmişdir. Heydər Əliyevin siyasi uzaqgörənliyi ilə təməli qoyulan bu münasibətlər İlham Əliyev dövründə strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə yüksəlmişdir.

İlham Əliyev və Rəcəb Tayyib Ərdoğanın qarşılıqlı etimada əsaslanan dostluğu iki ölkə arasında siyasi əlaqələrin yeni formatını formalaşdırmışdır. Onların rəhbərliyi altında həyata keçirilən enerji, müdafiə və nəqliyyat layihələri, həm regional, həm də beynəlxalq səviyyədə Azərbaycan-Türkiyə birliyinin nüfuzunu artırmışdır. Bakı-Tbilisi-Ceyhan, TANAP, Zəngəzur dəhlizi kimi layihələr bu birliyin real siyasi və iqtisadi nəticələrini göstərir.

2021-ci ildə imzalanmış Şuşa Bəyannaməsi isə bu əlaqələrin hüquqi və strateji baxımdan zirvə nöqtəsini təşkil edir. Bu sənəd Azərbaycan və Türkiyənin bir-birinin təhlükəsizliyini, müstəqilliyini və suverenliyini qarşılıqlı şəkildə təmin etmək öhdəliyini rəsmi şəkildə təsdiqləmişdir. Eyni zamanda, bu bəyannamə təkcə iki dövlətin deyil, bütün türk dünyasının birliyinə aparan yolun başlanğıcı olmuşdur.

Məqalənin təhlili göstərir ki, Azərbaycan-Türkiyə siyasi əlaqələrinin inkişafı yalnız regional maraqlardan irəli gəlmir. Bu münasibətlər həm türk dünyasının geosiyasi konsolidasiyasına, həm də beynəlxalq sistemdə yeni güc mərkəzinin formalaşmasına xidmət edir. Hər iki dövlətin qarşılıqlı fəaliyyəti regionda sabitliyin, təhlükəsizliyin və dayanıqlı inkişafın təminatçısına çevrilmişdir.

Beləliklə, Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri bu gün strateji müttəfiqlikdən daha artıq bir məna daşıyır. Bu münasibətlər "bir millət, iki dövlət" fəlsəfəsinin ən real və canlı təzahürüdür. Bu birliyin davamlılığı yalnız siyasi liderlərin deyil, həm də xalqların sarsılmaz iradəsi ilə qorunur. Gələcək illərdə bu əməkdaşlıq türk dünyasının inteqrasiyasını gücləndirəcək və beynəlxalq siyasətdə yeni mərhələnin əsasını qoyacaq.

ƏDƏBİYYAT

1. TÜRKSOY Rəsmi Saytı www.turksoy.org [17.11.2025].
2. Həsənov, Ə. Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin tarixi kökləri, Bakı: Elm, 2015, s.15-26, 42-47.
3. Əliyev, İ. Müstəqil Azərbaycan diplomatiyası və milli maraqlar, Bakı: Azərnəşr, 2022, s. 65–76, 78-85.
4. Kardaş, M. Türk Dünyasında Mədəni Diplomatiya və Ərdoğan Doktrinası, Ankara: Avrasya Strateji Araşdırmalar Mərkəzi, 2022, s.54-58.
5. Şuşa Bəyannaməsi, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Rəsmi Saytı, 2021, s. 2-4.
6. Həsənov, A. Türk Dövlətləri Təşkilatı və Mədəni İnkişaf Strategiyası, Bakı: Elm və Təhsil, 2023, s.55-62.
7. Kardaş, M. Türk Dünyasında Mədəni Diplomatiya və Ərdoğan Doktrinası. Ankara: Avrasya Strateji Araşdırmalar Mərkəzi, 2022, s.54-58.
8. Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi. Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinə dair arxiv sənədləri (1991-2023). Bakı, 2023.
9. Yunus Əmrə İnstitutu. Azərbaycan-Türkiyə mədəni əlaqələri haqqında hesabat. www.yee.org.tr [17.11.2025].
10. Qarabağ – Mədəni İrs və Bərpa. Bakı: ADA Universiteti Nəşriyyatı, 2023.

**ШАХИСМАИЛ ИСМАИЛОВ**
*Азербайджанский университет языков,*
*Славянский университет, Азербайджанский университет,*
*доктор философии по историческим наукам, доцент*

## ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И ТУРЦИЕЙ

Политические отношения между Азербайджаном и Турцией формировались на протяжении веков на основе общих исторических, культурных и национальных ценностей. Важные события в истории обоих государств оказали значительное влияние на развитие и углубление этих отношений. Дипломатические отношения, установленные между Азербайджанской Демократической Республикой и Османской империей в начале XX века, заложили основу политической интеграции современной эпохи. С восстановлением независимости Азербайджана в 1991 году Турция, как первое государство, признавшее это событие, подтвердила своё историческое братство на политическом уровне.

Стратегические соглашения, подписанные между двумя странами с момента обретения независимости, наряду с экономическим и военным сотрудничеством, создали новый этап политических отношений. В этом процессе как президент Азербайджана Ильхам Алиев, так и президент Турции Реджеп Тайип Эрдоган предприняли важные шаги по укреплению взаимного политического доверия и укреплению региональной стабильности.

Подписанная в 2021 году Шушинская декларация вывела азербайджано-турецкие отношения не только на уровень союзничества, но и на уровень стратегического и политического единства. Этот документ свидетельствует о том, что два братских государства движутся в одном направлении в областях суверенитета, безопасности и регионального сотрудничества. Политическая синхронность, сформированная Декларацией, заложила основу новой геополитической реальности на Южном Кавказе.

В статье всесторонне анализируются исторические корни политических отношений между Азербайджаном и Турцией, роль глав государств в развитии этих отношений на современном этапе, а также политическое значение Шушинской декларации.

*Ключевые слова:* Азербайджан, Турция, политические отношения, Шушинская декларация, стратегическое партнерство, Ильхам Алиев, Реджеп Тайип Эрдоган, геополитическое сотрудничество.

**SHAHISMAYIL ISMAYILOV**
*Azerbaijan University of Languages, Slavic University,*
*Azerbaijan University, PhD in History, Associate Professor*

## AZERBAIJAN AND TURKEY POLITICAL RELATIONS

Political relations between Azerbaijan and Turkey have been formed over centuries on common historical, cultural and national values. Important events in the history of both states have had a significant impact on the development and deepening of these relations. Diplomatic relations established between the Azerbaijan Democratic Republic and the Ottoman Empire at the beginning of the 20th century laid the foundation for the political integration of the modern era. With the restoration of Azerbaijan's independence in 1991, Turkey, as the first state to recognize this event, confirmed its historical brotherhood at the political level.

The strategic agreements signed between the two countries since the period of independence, along with economic and military cooperation, have created a new stage of political relations. In this process, both Azerbaijani President Ilham Aliyev and Turkish President Recep Tayyip Erdogan have taken important steps to strengthen mutual political trust and strengthen regional stability.

The Shusha Declaration signed in 2021 has elevated Azerbaijan-Turkey relations not only to the level of alliance, but also to strategic and political unity. This document shows that the two brotherly states are moving in the same direction in the areas of sovereignty, security and regional cooperation. The political synchronicity formed by the Declaration laid the foundation for a new geopolitical reality in the South Caucasus.

The article comprehensively analyzes the historical roots of political relations between Azerbaijan and Turkey, the role of the heads of state in the development of these relations at the modern stage, as well as the political significance of the Shusha Declaration.

*Keywords:* Azerbaijan, Turkey, political relations, Shusha Declaration, strategic partnership, Ilham Aliyev, Recep Tayyip Erdogan, geopolitical cooperation.

*Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 17 noyabr 2025-ci il.*
*Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 30 noyabr 2025-ci il.*
*Rəyçilər: t.e.d. Habil Məmmədov, t.e.d. İsmayıl Məmmədov.*